

Nagy Sándor református lelkész életrajzi adatai

- Született 1896. március 3. Nagyszöllős (Ugocsa vm.)
Iskolák: 1–3. osztály: Nagyszöllősi Állami Polgári Fiúiskola.
4–8. osztály: Szatmárnémeti Református Főgimnázium.
1914. június 26. Érettségi a Szatmárnémeti Református Főgimnáziumban.
1914–15. Egyetemi hallgató a Budapesti József Nádor Műszaki Egyetemen.
1915. július 15.–1918. december 19. Tényleges katonai szolgálat.
1916. Sebesülés (75%-os hadirokkantnak nyilvánítják).
1916. augusztus 20. Ezüst vitézségi érem kitüntetés.
1917. Kinevezés tartalékos hadnagynak.
1919. február 1.–1921. június 14. Teológia Kolozsváron.
1921. június 14. Abszolutórium.
1921. június 21. Első lelkészképesítő vizsga.
1921. december 19. Második lelkészképesítő vizsga.
1922. Püspöki titkár Kolozsváron.
1922. szeptember–november. Helyettesítő lelkész Bukarestben.
1923. november 25. Lelkeszi kibocsátó oklevél.
1923. december. Parókuslelkész a kalotaszegi Türen.
1923. december 27. Házassága Türen Kányádi Arankával.
1924. Álmos fia születése Türen.
1925. A bukaresti magyar református egyházközség vezetőlelkésze.
1925. A Koós Ferenc Kör Diákosztályának indítása.
1929. Az Egyházi Újság (kéthetes regáti egyháztársadalmi folyóirat) indítása.
1935. Csaba fia születése.
1941. február. Menekülés Budapestre.

1941. február. Alkalmaztatás a Református Egyetemes Konvent szórványszakértő titkáráként.

1944. december. Távozás nyugatra, a Református Egyetemes Konvent egyházi elnökének (Ravasz Lászlónak) megbízásából, a menekülő magyarság soraiban szórványegyház szervezésére.

1946. július. A németországi és ausztriai magyar református és evangélikus lelkigondozói szolgálat megszervezése.

1946. október. A Harangszó című könyvatos egyházi folyóirat indítása. (Az első háború utáni nyugat-európai magyar nyelvű folyóirat. Utolsó száma: 1951. október.)

1951. A Lindenbergben összehívott presbiteri gyűlésen, javaslatára megalakul a Szórványban Élő Magyar Református Egyház (SZEMRE).

1952. május. Kivándorlás Amerikába. Itt Clevelandben az Evangéliumi Világszolgálatnak, a SZEMRE hivatalos lapjának levelező lelkipásztoraként és lapszervezőjeként dolgozik.

1954. július 1. Meghal Clevelandben.

Jegyzetek

¹ *Regát* — szó szerinti fordítása magyarul: királyság. A szerző magyarázata szerint: „A Regát eredetileg három tartományból áll (Moldva, Olténia, Munténia [ez utóbbi kettőt együtt egykor »Havasalföld«-nek nevezték, de újabb történelmi áttekintésekben felmerül az archaikus ízű »Havaselve« elnevezés is. Ugyancsak régebben nevezték »Oláhország«-nak is, ezt azonban ma már nem használják, mert a latin »vlach«-ból átvett »oláh« név időközben pejoratív kicsengést kapott, és bántja a román érzületet. Szerk.]), mind területileg, mind lélekszámát tekintve mintegy felét teszi ki országunknak. Szempontunkból azonban, mivel egyházi közigazgatási csatlóságuk figyelembevétele előírja, hozzá kell sorolnunk a három új keleti tartományt (Dobrudzsát, Bukovinát és Besszarábiát) is.”

A szerző magyarázata írása papírra vetésének időpontjában, az 1930-as évekre vonatkozóan helyes, ám ha Románia Kárpátokon túli területeit nevezzük Regátnak, akkor annak részei a Románia név deklarálása: 1862 óta (1859-től, Moldva és Havasalföld egyesülésétől Cuza fejedelem alatt a hivatalos megnevezés „Duna-fejedelemségek” volt) nagyon változóak. (1918 után szokás volt a Regátot Óromániának vagy Ókirályságnak is nevezni, megkülönböztetendő az 1918 utáni Nagy-Romániától.) Még az egyesülés előtt, a krími háború utáni 1856-os párizsi békekötésnél Besszarábia három déli megyéjét Oroszországtól Moldvához csatolják, az 1859-es egyesüléskor tehát ez is a Duna-fejedelemségek, majd 1862-től Románia része volt.

² *a Kárpátokon túl* — A szerző Bukarestben írta és jelentette meg művét, ezért szemléletében „a Kárpátokon túl” Erdélyt jelenti.

³ *impériumváltozás* — Az első világháborút lezáró Párizs környéki békekkel Románia kiterjesztette állami fennhatóságát a Magyarországtól neki ítélt erdélyi, partiumi, márama-

rosi és bánási területekre (Trianon, 1920. június 4.), miáltal az itt lakó magyarok mellett az erdélyi szászok, a bánási és Szatmár vidéki svábok, bolgárok, szerbek és más nemzetiségűek is „kisebbségek” lettek. Albánok és görögök a háború előtti Ókirályságban is éltek már. Az erdélyi szászok az 1919. január 8-i medgyesi küldöttgyűlésen szavazták meg azt a határozati javaslatot, melynek értelmében „az erdélyi szász nemzet, miután a népek önrendelkezési jogának alapjára helyezkedik, kimondja a román királysághoz való csatlakozását” (idézi Ritoók János: *Kettős tükör*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1979. 39). Besszarábia egyesülését Romániával a kisinyovi országos tanács 1918. március 27-én, Bukovina egyesülését a bukovinai román nemzeti tanács 1918. november 17-én mondja ki. E területeken szintén nagyszámú kisebbség élt.

⁴ *Cantacuzino, Alexandrina* — régi moldvai hercegi család sarja, feminista harcos és közíró. 1881-ben született Bukarestben. 1910-ben létrehozta a Román Nők Nemzeti Ortodox Egyesületét, 1923-ban a Román Nők Nemzeti Tanácsát, s az ő kezdeményezésére alakították meg a kisantant államokbeli nők nemzetközi szövetségét. Az ő nevéhez fűződik a Kisebbségi Nőszövetség Összejövetelének megszervezése is Bukarestben, 1925-ben, valamint a Nők Házának alapítása 1927-ben. A húszas években Genfben, a Népszövetség keretében a román képviselőtanácsosa is volt. Román és francia nyelven írt cikkei, tanulmányai több kötetben jelentek meg, ezek közül a legfontosabbak: *Cincisprezece ani de muncă socială și culturală* (Tizenöt esztendő szociális és kulturális munka), Bukarest, 1928; *Rolul Bisericii Ortodoxe* (Az Ortodox Egyház szerepe). Uo. 1921; *Rolul femeii în viața socială și politică* (A nő szerepe a társadalmi és politikai életben). Uo. 1924; *Législation de la femme mariée* (A férjes asszony törvénykönyve). Uo. 1932.

⁵ *sinicura* — munkával alig járó, de jól fizetett, sokszor csak névleges állás

⁶ *Anghelescu, Constantin* (1869–1950) orvos, liberális politikus, a húszas évek elején, majd 1933–37 között volt több ízben oktatásügyi miniszter. Az általa hozott törvények és kiadott rendeletek döntő mértékben korlátozták Romániában

a magyar nyelvű iskolai oktatás lehetőségeit: az egyházi iskolák egész sorát záratta be, román nyelvvizsgára kötelezte a magyar anyanyelvű tanárokat, a magyar nyelvű iskolák tanulóinak román bizottság előtt kellett érettségizniük, s az tömegével buktatta meg a magyar diákokat. A szerző által idézett, 40 évre vonatkozó Anghelescu-terv kinyilatkoztatásának időpontját nem sikerült felderítenünk.

⁷ Az erdélyi románok gyulafehérvári nemzetgyűlése 1918. december 1-én kimondta „a románok s az általuk lakott területek egyesülését Romániával”.

Amikor a szerző az erdélyi román politika Gyulafehérváron kifejezésre juttatott legnemesebb tartalmáról ír, feltételezhetően az egyesülési határozatoknak arra a részére gondol, amely kimondja: „az új román állam szervezésére a nemzetgyűlés a következő alapelveket proklamálja: 1. Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép számára nyílik jogot. 2. Egyenlő jog és teljes felekezeti autonóm szabadság az állam összes felekezetei számára. 3. Tiszta demokratikus uralom föltétlen megvalósítása a közélet minden terén. Általános, közvetlen, egyenlő, titkos, közösségenkénti, proporcionális választói jog mindkét nemű huszonegy évet betöltött személy számára a községi, megyei és törvényhozási képviselő megválasztásánál. Korlátlan sajtó, gyülekezési és egyesülési jog; minden emberi gondolat szabad terjesztése.”

⁸ A román állam 1916. augusztus 27-i hadba lépését követően a magyar állampolgárságú bukaresti férfi lakosokat internáltak, nagyrészt a domnești-i erődben, másrészt a Ialomița megye községeiben, Fălciu megyében és Dorohoiban felállított internáló táborokba. A Domnești-be internáltakat azután Huși-ban és Iași-ban mint kémgyanúsokat haditörvényszék elé állították. Csak egyet ítélték el közülük, de az is előbb szabadult, semmint büntetését le kellett volna töltenie.

Az internáltak 1917 decemberének második felében szabadultak és 1918. január–februárban tértek haza.

A magyar társulati élet 1918 júniusában indult újra, de

amikor a világháború végén a német megszállás megszűnt, hamarosan megbénult (Szász István: *A Szent Istvánnal egyesült Magyar Társulat... I. h.*).

⁹ A román királyságnak az antant hatalmakkal kötött politikai-katonai egyezménye értelmében Románia 1916. augusztus 27-én hadat üzent az Osztrák-Magyar Monarchiának, és még aznap hadba lépett. Hamarosan elfoglalta Brassót és Csík megyét, megközelítette Marosvásárhelyt és Nagyszebenet, de az Erdélybe átcsoportosított osztrák-magyar és német haderő szeptemberben körülfárta és megverte a románokat (nagyszebeni csata: szeptember 26–29.; brassói csata: október 7–9.), és a németek még ez év decemberében bevonultak Bukarestbe. A románok különbékére kényszerültek a központi hatalmakkal, amelyet azonban nem sokáig tartottak be. A dolog külön érdekessége, hogy a Hohenzollern-házból való I. Ferdinand román király leváltotta a franciabarát Brătianu miniszterelnököt és a német orientációjú Marghilomant nevezte ki miniszterelnöknek kifejezetten azért, hogy kedvezőbb feltételeket tudjon elérni a különbéké tárgyalásokon. Ezt a békemegállapodást azonban ő maga nem írta alá. A német megszállás 1918. november 10-ig tartott.

¹⁰ *visszatelepítési propaganda* — A német megszállás alatt a Regátban megtelepült magyarokat is próbálták a hatóságok rávenni, hogy települjenek vissza Erdélybe. A maradás mellett döntők azonban szintén nem jártak jobban, mint azok, akik e propaganda hatása alatt hazatelepülve, elkótyavetyélték vagyontárukat; sokan közülük különböző hűtlenségi pereknek lettek áldozatai. Hiszen 1918 után „német kollaboráns”-ként még Ioan Slavici-ot, az erdélyi román nemzeti párt kiemelkedő publicista-képviselőjét is bebörtönözték.

¹¹ *Kovács Ferenc* (Kőhalom, 1837–1899, Marosvásárhely). Teológiai tanár Gyulafehérváron, majd plébános Marosvásárhelyen, később ugyanott esperes, pápai prelátus. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) alapító tagja, a Székelyföldi Iparmúzeum alapítója. A Szent László-Társulat megbízásából 1868-ban bejárta a moldvai csángó és a havasalföldi magyar telepeket. Útitársai voltak:

Imets Fülöp Jákó (Tusnád, 1837–1912, Gyulafehérvár) katolikus pap, kanonok, főesperes, Gyulafehérváron líceumi,

majd Csíksomlyón római katolikus főgimnáziumi igazgató, történész. Idevágó Önálló munkái: *A székely kivándorlás* (Idők Tanúja, 1865. 24–25. sz.), *Mit tegyünk csángóügyben?* (Szabad Egyház, 1870), *A székely nemzet eredete* (Gyulafehérvári Füzetek, 1861/62).

Veszely Károly (Bécs, 1820–1896, Borkánd) katolikus pap, főesperes, pápai kamarás, prépost, író, szerkesztő. A szabadságharc idején ő szerkesztette Brassóban Bem tábornok haditudósító-lapját Brassói Lap címmel. A szabadságharc után halálra ítélték, majd börtönre változtatták az ítéletet. Az utazás idején Marosvásárhelyen plébános és főesperes.

Kubinszky Mihály (Dunapataj, 1824–1881, Baja) teológiai doktor, kalocsai kanonok, prépost, tinnini felszentelt püspök. A Szent László-Társulat alelnöke.

Majer Károly (Nőtincs [Nógrád megye], 1830–1890, Nőtincs) földbirtokos, ügyvéd, katolikus egyházi író. A Szent László-Társulat elnöke.

Úti élményeiket leírták és kiadták *Veszely, Imets, Kovács utazása Moldva-Oláhhonban, 1868* címmel Imreh Sándor Ev. Ref. főtanodai gyorssajtóján Marosvásárhelyen 1870-ben. Veszely a bevezetőt írta. A könyv többi része Imets és Kovács útinaplójából áll.

Kubinszky, Majer és Veszely jelentésüket az útról a Szent László-Társulat 1868. szeptember 20–22-én tartott közgyűlésén adták elő. Ennek alapján a Szent László-Társulat 1868. okt. 26-i választmányi gyűlése „Csángó bizottság”-ot alakított, amelynek programját Kubinszky Mihály dolgozta ki. A bizottság célkitűzése volt, hogy ellássák a moldvai csángókat magyar anyanyelvű katolikus papokkal és magyarul tanító iskolákkal. Mit tudtak ebből megvalósítani, azt csak a Szent László-Társulat ezutáni keltezésű közgyűlési jegyzőkönyveiből lehetne kideríteni.

Tornyai Ferenc szerint a Szent László-Társulattól a bukaresti ferences, ún. „Barácia”-kolostor állandó juttatást kapott, hogy havi egy alkalommal tartsanak kápolnájukban magyar nyelvű istentiszteletet. Támogatták a galaci, ploiești-i és bukaresti iskolákat, hogy tudjanak magyarul tanítani, s ezekben folyt is magyar nyelvű tanítás. Tornyai tudomása szerint egyéb iskolák is kaptak a Társulat juttatásából (felte-

hetően moldvaiak), de — állítása szerint — azok nem tudták a magyar nyelvű oktatást megszervezni.

A Szent László-Társulat közgyűlésén előadott jelentések megjelentek az Idők Tanúja c. folyóirat 1868. évfolyamában: a Veszely Károlyé a 222. számban; a Majer Károlyé a 223. számban; a Kubinszky Mihályé a 245., 247. és 249. számban.

¹² A székelyek az 1764-es ún. „madéfalvi veszedelem” után tömegével menekültek Moldvába. Onnan, miután Észak-Moldva Bukovinának nevezett részét Galícia déli részével együtt I. Abdul Hamid török szultán 1774-ben átengedte Ausztriának, Hadik András kezdeményezésére betelepültek Bukovinába (1777-től 1786-ig). Itt öt falut alkottak, ezek: Andrásfalva, Hadikfalva, Istensegíts, Fogadjisten és Józseffalva. A magyar hatóságok 1941-ben áttelepítették őket a Bácskába (Szabadka, Temerin, Magyarkanizsa stb. környékére), az onnan elmenekült szerb telepések által elhagyott földekre. Innen azonban a szovjet csapatok bevonulása előtt, 1944 októberében a bukovinai székelyek a csonka-magyarországi területekre (Zala, Veszprém és kisebb részben Tolna és Győr megyébe) menekültek. Később letelepítették őket, főleg a háború után kiűzött svábok házaiba és földjeire: Tolnába, Baranyába és Bács-Kiskun megyébe (Sebestyén András: *A bukovinai székelység tegnap és ma*. A Tolna megyei könyvtár kiadása, 1989). A bukovinaiak nem szeretik, ha csángóknak nevezik őket, mert ők székelyeknek tartják magukat. A tanulmányban mégis meghagytam ezt az elnevezést, mert úgy tűnik, a harmincas években a bukaresti magyarság nyelvben természetes volt használata (Szerk.).

¹³ *boanghen, vankuj* — jövevény, hazátlan; a románok közt kimondottan a magyarokra alkalmazott gúnynevek. Használják még a *neceștin* (pogány, nem keresztyén) és a *spurcat* (gusztustalan, undorító) mellékneveket is.

A románok ma gúnynévnek tekintik, ha mi „oláh”-nak nevezük őket. Valljuk be, századunk második felére lett is ennek az évszázadok során természetesen használt (egyébként az „olasz”-hoz hasonlóan a latin „vlah”-ból magyarított) népnévnek valami pejoratív árnyalata. A bukaresti magyarság nyelvében azonban, a tanulmány keletkezésének időpontjá-

ban, minden rosszindulat nélkül még természetes volt az „oláh” név használata.

¹⁴ Az Osztrák–Magyar Monarchia 1875-ben tízéves kereskedelmi szerződést kötött Romániával, amely kölcsönös vámmentességet biztosított többek között a székelyföldi iparosok kiviteli cikkei számára. Ezt azonban 1885-ben nem sikerült megújítani, s 1886 júniusában kezdetét vette az ún. vámháború: a Monarchia korlátozta a román állat- és gabonabehozatalt. Románia pedig magas vámokkal sújtotta az osztrák és magyar iparcikkeket. Így a Romániába irányuló árukivitel a korábinak felére s onnan a behozatal tizedére csökkent (*Magyarország története*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1978). Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület a vámháború által elsődlegesen sújtott erdélyi magyar iparosok megsegítésére (az erdélyi, főleg a székely ipar termékeinek a Monarchia belső területei felé irányítása céljával) nagyszabású akciókba kezdett: ipari és mezőgazdasági kiállításokat szervezett, hitelintézetet alapított, állami megrendeléseket segített lebonyolítani stb. A vámháború az 1893 decemberében megkötött vámszerződéssel fejeződött be. Ezek az intézkedések az EMKE kezdeményezte akciók ellenére olyan mértékben sújtották a székelyföldi kézműipart, hogy a kisiparosok tömegesen kényszerültek a Regátba vándorolni. Ugyanakkor nagyobb üzemek is átköltöztek Romániába.

¹⁵ Május 10-e egészen 1948-ig Románia legnagyobb nemzeti ünnepe volt: ezen a napon nyilvánították az Egyesült Fejedelemségek fejedelmévé Hohenzollern Károlyt (1866), ezen a napon kiáltották ki — az orosz–török háború végén — Románia függetlenségét (1877), és ugyanezen a napon koronázták Románia királyává I. Károly néven az addigi fejedelmet.

¹⁶ „boanghen” (vankuj) — Lásd a 13. jegyzetet.

¹⁷ Az itt említett sorozat szerzője, Udvari András pitești-i lelkész az Egyházi Újságban 16 közleményben számolt be az érintett regáti terület (Olténia és Munténia nyugati sávja: Craiova, Slatina, Roșiori de Vede, Turnu Măgurele, Curtea de Argeș, Piatra Olt, Râmnicul Vâlcea, Drăgășani, Turnu Severin, Brezoiu, Târgu Jiu, Calafat stb.) református magyarságának állapotáról. Tapasztalata szerint az első világháború előtti ún. „bennszülöttek” nem fogadják be a hatalomváltás

óta odaköltözötteket, akiket „gyüttmentek”-nek neveznek. A magyar református egyház szervezésében szerinte az előbbieket nem áldozatkészek, közömbösek, sőt ellenségesek, noha tehetősebbek. Az utóbbiak viszont hálásak és lelkesedve dolgozni is hajlandók az egyházért, viszont mivel anyagilag sokkal rosszabbul állnak, nehezen lehetnek a magyar református egyházszerkezet pillérei. Ezt a megállapítást Nagy Sándor nem ismétli ugyan meg, de a továbbiakban szélesebb alapokra helyezi és elemzi.

¹⁸ Románia hadba lépése után a lakosságnak erkölcsi kényszer hatása alatt hadikölcsönöket kellett jegyeznie, amelyeket aztán az állam sohasem térített vissza.

¹⁹ Kertész József: *Tíz esztendő a romániai magyar misszióban*. Kolozsvár, 1913.

²⁰ *Bocskor István* itt idézett adatának forrására nem sikerült rátalálnunk. Nevét Mikecs László *Csángók* című művének alapos csángó-bibliográfiája sem tartalmazza.

²¹ *Simon Péter* (Csíkszentkirály, 1841–1904, Budapest) főgimnáziumi tanár Gyulafehérváron, Nagyszebenben, Fehértemplomon, majd Budapesten. *A székely kivándorlás, kivált vallási, nemzeti és közgazdasági szempontból* c. tanulmányát 1903-ban a Magyar Tudományos Akadémia pályadíjjal tüntette ki.

²² *Karácsonyi János* (Gyula, 1858–1929, Nagyvárad) a nagyváradi püspöki líceumi, majd a budapesti egyetem hittudományi karának tanára; nagyváradi kanonok. 1923-tól címzetes püspök, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Munkáiban foglalkozott a magyar és székely eredetkérdéssel, az Árpád-házi királyok birtokviszonyaival, az argeși-i katolikus püspökség történetével; tanulmányai jelentek meg Géza fejedelemről, Szent Istvánról, Szent Lászlóról, Kun Lászlóról, Hunyadi Jánosról, II. Rákóczi Ferencről. *A moldvai csángók eredete* c. (a Századok 1914-es évfolyamában és különnyomatban is megjelent) tanulmányában a csángókat a Szerémségből menekült husziták leszármazottainak tartja. Főbb munkái: *A székelyek eredete és Erdélybe való települése* (1905); *Az árgyesi püspökség* (A Szent István-Társulat tud. és irod. osztályának felolvasásai. 53; *A székelyek ősei és a székely-magyarok* (Kolozsvár, 1924); *A magyar nemzet áttérése a nyugati ke-*

reszténységre (Nagyvárad, 1926). Kiadta a hamis-hibáskeletű és keltezetlen oklevelek jegyzékét 1400-ig (Budapest, 1902) és Borovszky Samuval a *Várad Regestrumot* (Budapest, 1903).

²³ *Koós Ferenc* (1828–1905) a Maros megyei Magyarrégemben (Szászrégen mellett) született, jobbágycsaládban. Szolgadiákként kezdte a marosvásárhelyi református kollégiumot, majd annak nyolcadik, bölcsészeti osztályos diákjaként 1849-ben felcsapott huszárnak Bem szabadságharcos seregében. Világos után hónapokig vizsgálati fogságban volt, majd iskolái befejezése után a református egyházközség lelkésze lett 1855-től 1869-ig. Ő építette a második, a román kommunista hatóságok által lebontatott református templomot 1866-ban a Știrbei Vodă 9. sz. alatt. A bukaresti egyházközségnek és a regáti magyarságnak egyik legnagyobb egyénisége és szervezője volt. Bukarestből visszatérve Erdélybe, a máramarosszigeti tanítóképző igazgatója, majd Brassóban tanfelügyelő. Önéletrajzát *Életem és emlékeim* címmel 1890-ben adta ki Brassóban. (Szemelvényes újrakiadása Beke György gondozásában Bukarest, 1971.)

²⁴ *Czelder Márton* (1822–1889) missziós utazó lelkipásztorként ment Romániába, majd 1861–1874 között az általa alapított pitești-i gyülekezet missziós lelkésze lett. Munkásságának nagy részét Szász Domokos tanulmánya (*Czelder Márton működése Romániában. 1861–1869.* Kolozsvár, 1870) ismereti. Koós Ferencsel eleinte megértették egymást, majd kapcsolatuk megromlott, ennek következtében 1869-ben mindkettőjüknek távoznuk kellett a Regátból. Szembenállásuk alapja az volt, hogy Czelder a regáti magyar reformátusságot saját szuperintendensi (ill. püspöki) irányítása mellett függetleníteni akarta az erdélyi református egyház felsőbbségétől (Imets: *Útinapló*, 13. lábjegyzet; 58. oldal). Akcióját és püspökké választását Koós akadályozta meg (Beke György bevezető tanulmánya *Koós Ferenc Életem és emlékeim* c. kötetének szemelvényes kiadásához. Kriterion, Bukarest, 1971). Több regáti magyar gyülekezetnek az alapjait vetette meg, és református lelkipásztorokat hozott Romániába. Galacról Fel-sőbányára távozott, majd Kecskemétre ment, végül Nagybányán halt meg.

²⁵ A Kis-Küküllő menti Szőkefalván született Sükei Imre lelkész alapította a bukaresti magyar református egyházközséget 1815. május 14-én, és ezt követően 33 éven keresztül annak lelkésze volt. Ő építtette az első bukaresti magyar református — akkor még — fatemplomot, amelynek tornyán fakereszt állott. Az akkor még a török birodalomhoz tartozó Bukarest görögkeleti vallású közegében ugyanis a hatóságok csak ezzel a feltétellel engedélyezték a templomépítést. A bejáratnál szemben, egy falmélyedésbe a keresztre feszített Krisztus olajképét helyezték el; alatta egy polcon az istentisztelet során gyertyák égtek. Ez az ortodox külső volt a feltevése annak, hogy az akkori havasalföldi vajda, Alexandru Suțu, majd Grigore Ghica a templom fenntartását anyagilag támogassa. A templom építési költségét Sükei Imre erdélyi, magyarországi és részben romániai körútján gyűjtötte össze, az egyházközség fenntartásához pedig konstantinápolyi útján az angol, német, orosz, osztrák követségek közvetítésével az egyes udvartartásoktól, illetve későbbi németországi, hollandiai, poroszországi, magyarországi és svédországi útjain az ottani egyházaktól szerzett anyagi támogatást. A gyűjtőutak eredményeként hozott tőkéből további regáti magyar református gyülekezeteket segélyezett. Templomot, iskolát, imaházat és paplakot építtetett Pitești-en és Ploiești-en, iskolát és paplakot Szászkuton, és iskolabérleti díjat fizetett Galacon és Brăilán.

Az utána következő bukaresti magyar református vezető-lelkészek: Péterfi Albert (1849–1850), Dimény József (1850–1854), Koós Ferenc (1855–1869), Kántor Lajos (1870–1873), Tomka Károly (1873–1875), Gyárfás Albert (1876–1881), Bartalus János (1882–1901), Németh Sándor (1901–1904), Márton Árpád (1904–1918), Szász István (1919–1921), Nagy Sándor (1922, majd 1925–1940), Hamar Béla (1940–1950), Székely Károly (1951–1974), 1974-től Albu Zoltán.

²⁶ A rendes (homiliás) istentisztelet az, amelyen igehirdetés is elhangzik; a sákramentumos istentisztelet kereteiben a szentségek kiszolgáltatására (úrvacsoraosztás) is sor kerül; a szimbolikus istentisztelet az, amelynek középpontjában keresztelő, esketés vagy temetés áll, és eköré rendeződnek az istentisztelet többi elemei.

²⁷ Említhető még a Leányotthon, a Diakonissza Otthon, a Kányádi Béla egyházi és Kövér Jánosné Kásás Matild tanító-nő világi elnök irányításával 1932 februárjában megalakult Bukaresti Első Magyar Gyermekegyesület, valamint a Koós Ferenc Kör történelmi és kisebbségi szakosztályainak tevékenysége.

²⁸ *Bálinth János* 1862-ben Csíkgöröcsfalván született. Római katolikus áldozópap, előbb ferences, majd 1898-tól a bukaresti Barácia-templom plébánosa. Munkája: *A bukaresti Szt. István Egyesület alakulási évkönyve*. Bukarest, 1901.

Amikor az általa indított Bukaresti Magyar Újságban felhívást tett közzé, amelyben ráirányította a figyelmet a bukaresti magyar iskola szükségességére, „Bálinth János felhívására felfigyeltek magyarországi katolikus körökben, és a Szent László Egyesület tárgyalásokat kezdett a román kormányral, hogy engedje meg magyar nyelvű iskolák szervezését a fővárosban és néhány magyarok által lakott ókirályságbeli vidéki városban” (*A bukaresti Petőfi Művelődési Társaság Értesítője*. 90). A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy a romániai magyar oktatás hiányosságaira már 1868-ban felfigyeltek a Moldvát és Havasalföldet végigjáró Imets Fülöp Jákó, Kovács Ferenc és társai; azt pedig Tornyai Ferenctől tudjuk, hogy a Szent László-Társulat folyamatosan segítette a barácia-templomot azért, hogy ott havonta egyszer magyar nyelvű misét tartsanak.

²⁹ *Radu Negru*, I. Radu, Havasalföld fejedelme (1377–1383 körül). Egyes történészek őt tartották Havasalföld legendabeli államalapítójának. A Câmpulung-Muscel-i római katolikus templom alapítása is az ő nevéhez kötődik.

³⁰ *P. Gegő Elek Nicophor* (Csíktaploca, 1805–1844, Pozsony). Ferenc-rendi szerzetes, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1835-ben az Akadémia megbízásából utazást tesz Moldvában az ottani magyar telepeken. Az ott tapasztaltakról írott könyvét *A moldvai magyar telepek* címmel az Akadémia jelenteti meg 1838-ban. A moldvai Tatrosban Pap Sándor minorita szerzetes hívta fel figyelmét a scoriái P. Bandinus Márk bosnyák származású ferences szerzetes, érsek, moldvai püspökhelyettes 1646-ban Moldvában tett utazására s erről 1648-ban X. Ince pápának készített jelen-

tésére. Gegő megtalálta ezt a latinul írott jelentést a győri ferences szerzetes könyvtárban, és belőle a magyar-csángó gyűlekezetekre vonatkozó részt lefordítva csatolta saját jelentéséhez. Művében összegzi a moldvai csángók eredetére vonatkozó teóriákat és a milkói magyar püspökség 1090 körüli alapítására vonatkozó adatokat. Az utóbbiban Benkő József *Milcovia* c. munkájára hivatkozik, továbbá Konsztantinosz Porphürogenernétozra, Prayra stb.

Jerney János (1800–1855) östörténész, nyelvész, utazó, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, 1844-ben a magyar őshaza kutatása során eljutott a Volgáig, és kutatott a moldvai csángók között is. Idevágó műve: *Etelközi utazás* (a Magyar Tudományos Társaság Évkönyvében).

³¹ A római katolikus egyház XVII. egyetemes zsinatát, amely a keleti és római egyházak egyesülését mondta ki, „uniós zsinat”-ként emlegeti az egyháztörténet. Ez a zsinat Ferrarában kezdődött 1437-ben és Firenzében fejeződött be 1439-ben. A *Laetantur coeli* néven ismert uniós dekrétumot (bullát) 1439. július 6-án írták alá. A zsinaton részt vett IV. Jenő pápa, VIII. Joannesz Palaiologosz konstantinápolyi császár, Joszif konstantinápolyi pátriárka, Besszárion nikeai érsek, Izidor kijevi érsek. Az egyezményhez később az örmények, jakobiták és a maroniták is csatlakoztak.

³² Bem a szabadságharc legutolsó hónapjában, a fehéregyházi csata előtt alig egy héttel tört be Moldvába az ojtózi szoroson keresztül. Kiáltványát — melyet egy várható felkelés kitörése reményében Moldva lakosságához intézett — Kövári László közölte (*Okmánytár az 1848–9-ki erdélyi eseményekhez*. Kolozsvár, 1861. 195–196). A betörésről érdekes leírás ad A. A. Nyepokojcsickij orosz cári ezredes, Lüders tábornok vezérkari főnöke (*Az erdélyi hadjárat orosz szemmel*. 1849. Balassi Kiadó, Budapest, 1999. 99–103).

³³ *Tornyai Ferenc* misszionárius volt Romániában. Műve a két kiadást is megért *Száműzetésem ideje, vagy miért hagytam ott Oláhországot*. 1899. Marosvásárhely (különlenyomat a Székely Lapokból).

A magyarokat kedvelő dr. Otto Zardetti prelátus hívta Romániába, de mire odaért, Zardettit már kiintrikálták onnan. Előtte még két magyar katolikus lelkészt üldöztek el Buká-

restből. Tornyait ottani egyházi felettesei ide-oda küldözgeték: előbb Bukarestben, majd Ploiești-en, később Galacon szolgált, ahol aztán belefáradt híveinek intrikáiba és felsőbb-sége magyarellenességébe, és elmenekült Havasalföldről. Tőle tudjuk, hogy a Szent László-Társulat nem csak a bukaresti Barácia-templomot támogatta, hogy ott havonta egy magyar nyelvű misét tartsanak, hanem állandó apanázst adott a bukaresti, ploiești-i és galaci magyar iskoláknak a magyar nyelvű oktatás lehetővé tétele érdekében. Szerinte ilyen támogatást más iskolák is kaptak (Veszely–Imets–Kovács alapján feltételezhetjük, hogy Moldvában), de azok nem valósították meg ebből az összegből a magyar nyelvű oktatást.

³⁴ *Veress Sándor* (1828–1884). A Bihar megyei Sarkadon született, a szabadságharcban hadnagy, utána emigrál. Mérnöki oklevelet szerez Londonban 1858-ban, az olasz–osztrák háborúban az olaszországi magyar légió kapitánya. 1859-ben Bukarestben telepszik le. Földmérő, térképészeti munkája révén Romániában híres és megbecsült ember lett: I. Károly király kintintette a lovagi címmel járó „román koronarend” érdemjelével. Fő műve *A magyar emigráció keleten* (1879). Koós Ferencnek volt segítőtársa, majd az ő távozása után, Koós nyomdokain, a bukaresti magyarság szervezésének vezetője, a bukaresti magyar református egyház főgondnoka, a Magyar Társulat elnöke, Beke György szerint „a bukaresti magyarság életének első igazi megszervezője, irányítója és krónikása” (Előszó Koós Ferenc *Életem és emlékeim* c. művének szemelvényes kiadásához. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971). Életpályáját — írásaiból vett szemelvényekkel — szintén Beke György mutatta be *Veress Sándor tolla és körzöje* c. könyvében (Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1976. Testamentum sorozat).

³⁵ *barácia* — (bărăție) a Havasalföldön (többnyire magyar szerzetesek által) alapított római katolikus templomok népi elnevezése Bukarestben, Râmnicu-Vâlcea-n, Câmpulungban és Târgoviștén. A bukaresti a mai 1848 sugárúton a Bărăția utca torkolatánál, a belvárosban áll, és hosszú időn át a magyar és német római katolikusok fővárosi temploma volt.

³⁶ A századelőn a román „poporanista” (népies) irányzat egy, a nemzeti, a népi és a modern orientációt egyesítő prog-

ramot dolgozott ki. Folyóiratuk a *Viața Românească* volt. Catherine Durandin könyve (*A román nép története*. Maceenas könyvek, Budapest, 1998) szerint: „Vetélytársuk az a lázas, radikalizálódó és harcias nacionalizmus, amelynek legerőteljesebb megnyilvánulásaira az 1905-ös orosz forradalom és az első, 1908-as balkáni válságok idején kerül sor, amikor Ausztria–Magyarország annektálja Bosznia-Hercegovinát. A nacionalista gondolkodás atyamestere akkoriban a történész, egyetemi tanár, majd csakhamar politikussá váló Iorga.”

Iorga, Nicolae (1871–1940) román történetíró, 1895-től a bukaresti egyetem tanára, a Délkelet-Európai Intézet (1914), a Bizánci Tudományok Intézete és az Egyetemes Történeti Intézet (1937) megalapítója. 1931–1932-ben miniszterelnök. Nagy hatású és rendkívül termékeny író (munkásságának bibliográfiája több mint 1000 kötetet, közel 13 000 tanulmányt és cikket ölel fel). A történettudományt a nagyromán nemzeti öntudat kialakítása és felmagasztalása eszközének tekintette, s ennek szellemében művelte is. 1940-ben az ún. Légionárius Munkások Hadteste (a vasgárda, a román nácik egyik szervezete) elrabolja és Ploiești közelében meggyilkolja. Feltehetően bosszúból a vasgárda egyik vezetőjének, Zelea-Codreanunak másfél évvel azelőtti meggyilkolásáért. Ma a Román Akadémia Történettudományi Intézete viseli a nevét.

³⁷ A kérdéses egyháztársadalmi szervezetek létrehozásának szükségessége azt követően merült fel, hogy a Magyar Társulatot a SZIKÉ-be beolvasztották és megbénították (1921). Tehát az alapításuk is erre az időszakra tehető. Ezt különösen a Koós Ferenc Körre nézve kell közelebbről megvizsgálni, mert e tekintetben a vonatkozó irodalom tévedéseket tartalmaz. Először is a Kört több helyen azonosítják annak Diákosztályával. Holott a Diákosztály rendes heti összejöveteleit csütörtökönként este 8-kor, míg a Kör a maga összejöveteleit szerdán este 8–11 óra között tartotta (Vö. Egyházi Újság, 1929. január 6.). A Körnek külön elnöke volt, így például 1930-ban Áts József, míg a Diákosztályé ugyanakkor Bokor Béla (Egyházi Újság, 1930. febr. 16.). Vezetősége is külön volt a két szervezetnek. Az Egyházi Újság 1930. ápr. 13-i szerkesztőségi vezércikkében ezt olvassuk: „Buka-

resti magyar diákjaink maguk voltak azok, akik mindig ke-
resték a velünk való érintkezés alkalmait. Hat évvel ezelőtt
is ez a cél vezette őket, amikor a Koós Ferenc Kör Diákosztá-
lyába tömörülve, közösségükben is részt kezdtek venni a bu-
karesti magyar társadalom életében.” A Diákosztály tehát a
már meglévő Koós Ferenc Kör részeként alakult 1924-ben.
(Más autentikus forrás, Szemlér Ferenc szerint 1925-ben.)
Miután pedig az egyháztársadalmi szervezetek alakításának
aktualitása 1921-ben lépett fel, a Kör alapítása az 1922–23-
as évekre tehető. Minden valószínűség szerint Kányádi Béla
másodlelkész és Nagy Sándor kezdeményezésére jött létre,
mivel Kányádi Béla 1920-tól Bukarestben volt, Nagy Sándor
pedig egy ideig már 1922-ben is ott szolgált. Téves tehát a
Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 3. kötetének állítása, mi-
szerint a Koós Ferenc Kör „a Bukaresti Református
Egyházközség kezdeményezésére a XIX. században alakított
egyesület” (III. 103). Ugyancsak téves a Bukaresti Petőfi Mű-
velődési Társaság Értesítőjében olvasható alábbi utalás:
„1991-ben újraalakul (először az 1930-as években erdélyi
egyetemisták hozták létre) a Koós Ferenc nevével fémjelzett
művelődési kör” (i. m. 45). Vagyis a Kört nem egyetemisták
és nem az 1930-as években és nem is a XIX. században hoz-
ták létre, hanem a bukaresti református egyház vezetői, fel-
tehetően 1922-ben vagy 1923-ban. Végül ellentmondás van a
fent említett Értesítő állítása és Szász István beszámolója (*A
Szent Istvánnal egyesült Magyar Társulat harmadik negyed-
százados története*. Egyházi Újság, 1932. nov. 20.–1933. jan.
15.) között. Az Értesítő azt állítja, hogy a Bukaresti Magyar
Társulat és a Szent István Király Egyesület fúziója 1927. feb-
ruár 7-én történt (i. m. 158), míg az utóbbi ugyanezt az ese-
ményt 1921. május 8-ra teszi. Nem a mi dolgunk eldönteni,
ki téved, de tény, hogy Szász István Tokai Gyula római kato-
likus tanítóval, Szabó István társulati elnökkel és Ferencz
Antal választmányi taggal együtt tagja volt a fúziót előkészít-
ő és végrehajtó bizottságnak. A Petőfi Művelődési Társaság
Értesítőjében ugyanakkor az alábbiakat olvassuk: „A buka-
resti magyar egyházak akkori vezetői nem értették meg,
hogy a vallási feladataik teljesítésén túllépő, minden feles-
leges versengés a nemzeti kisebbséggé vált magyarságnak

csak kárára lehet. A protestánsok ugyanis a katolikus vonal felülkerekedésének tekintették, hogy a Szent István Társulat bevonult a Zalomit utcába [a Magyar Társulat egyik volt székházába. Szerk.], és ellenlépésül létrehívták a Koós Ferenc »Ifjúsági« [!] Kör» (i. m. 159). E vádaskodás igazát megítélni nem a szerkesztő feladata, de e könyv olvasója betekintést nyerhet abba a munkába, amelyet a református egyház által alapított szervezetek végeztek, s eldöntheti, hasznosak voltak-e azok a romániai magyarok nemzeti identitásban való megtartása terén, s azt is, hogy ehhez a feladathoz a Szent Istvánnal egyesült Magyar Társulat milyen tényezők hatása miatt nem tudott felnőni. (Ennek eldöntésekor azt is szem előtt kell tartani, hogy az akkori Romániában nem lehetett a sajtóban nyíltan, személy és szervezet szerint rámutatni a románosítás eszközeire, tehát annak, aki véleményt alkot, a sorok között kell olvasnia, hogy rádöbbenjen, miszerint a regáti magyar katolicizmust az 1918-as impériumváltás után a román egyházi többség kisajátította, olyannyira, hogy II. János Pál pápa még 1999. évi eddigi egyetlen romániai útján sem látogathatta meg erdélyi magyar katolikus híveit és azok egyházát!) Végül azt is az olvasónak kell eldöntenie, kárt okozott-e a református egyház azzal, hogy azoknak a tízezreknek, akik a második bécsi döntés után Észak-Erdélybe vagy Magyarországra hazatértek, segített magyarságuk megőrzésében. Mindenesetre egy (katolikus) kortárs is úgy látta, hogy a reformátusok tevékenysége nagy szolgálatot tett a szórványmagyarságnak. Szemlér Ferencről van szó, aki másodéves jogász volt 1925-ben, amikor részvételével összeültek a Bukarestben tanuló főiskolás magyar diákok és szervezetet akartak alakítani. Elmondja: sokan sokféle tanácsot adtak nekik, de segítséget csak a református egyház: „A Bukaresti Református Egyházközségnek volt egy művelődési szervezete, a »Koós Ferenc Kör«, ehhez csatlakoztunk mi és alakítottuk meg fiókszervezetét a »Koós Ferenc Kör Diákosztálya« néven. [...] Nagy elismeréssel gondolok a két református papra, az egyház és a kör vezetőire. Tulajdonképpen nekik köszönhetünk mindent. A jövőbeli diákosztály tagjait nem abból a szempontból vizsgálták, hogy protestáns-e és hogy jó protestáns-e, hanem hogy magyar-e. [...] A diákszervezet ala-

pító vezetőségének [...] hat tagjából öt római katolikus volt” (Szemlér Ferenc: *Más csillagon*. Erdélyi Enciklopédia kiadás, Kolozsvár, 1939. 143–144).

³⁸ *László Dezső* (Sepsiszentgyörgy, 1904–1974, Kolozsvár) ref. egyházkerületi ifjúsági utazótitkár (1927–1932), majd a kolozsvári Református Kollégium vallásánára (1932–1940), a Kolozsvár-belvárosi egyházközség lelkésze (1940–1957, 1967–1972), esperes, egyházkerületi levéltáros (1961–1967), író, az Erdélyi Fiatalok c. folyóirat (1930–1940) egyik alapítója, szerkesztője. 1941–1944 között a magyar országgyűlésbe behívott erdélyi képviselő. 1952-ben letartóztatják és a Duna-csatornánál dolgoztatják adminisztratív ítélet alapján, majd 1957-től további öt évet tölt börtönben, egy hazaárulási per vádlottjaként.

³⁹ *Auner Károly* római katolikus kanonok volt Bukarestben. Románul írt. Az említett művet Pacha Ágost tb. csanádi kanonok és püspöki titkár fordította.

Auner vitatja Benkő állításait, miszerint az 5. században Milkóban (Craiuene, Kreuzburg) az Etelközben maradt hunok számára már létezett volna keresztyén püspökség, amelynek élén Nicetas pátriárka állott s amelyet Szent László a 11. században újraszervezett. Azt viszont már nem vitatja, hogy Béla királyfi (a későbbi IV. Béla) Theodorik nevű püspök beiktatásával újra felállította a milkói püspökséget, amelynek az akkor a környékén lakó kunok megtérítése volt a feladata. Szerinte az észak-moldvai vajdaság létrejötte, 1344 előtt Moldvában szórványokban már éltek oláhok, magyarok, hunok és németek, de a legtöbb terület a kunoké volt. Azt sem vitatja (ahogy N. Iorga sem), hogy egyes moldvai települések, mint Bákó, Tatros, Hus stb. magyar alapításúak.

⁴⁰ *Bajtay Antal, báró* (Zsidó, 1717–1775, Szentanna) szerzetes, a történelem és az archeológia tanára a bécsi Thereziánumban, József trónörökös (a későbbi II. József) történelem-oktatója. Latin nyelvű históriája (*Oratio*) 1770–1787 között öt kiadásban jelent meg.

⁴¹ *Pray-kódex* — a XIII. sz. elejéről való latin kézirat, mely misekönyvet, krónikás följegyzéseket, naptárt és kottás énekeket tartalmaz. Benne őrződött meg a legrégebb összefüggő magyar nyelvemlék, a *Halotti beszéd* is.

⁴² *Benkő József* (Bardóc, 1740–1814, Középpajta) ref. lelkész, tanár, esperes, botanikus és történelemtudós. Latin nyelvű történelmi művei: *Transsilvania, sive Magnus Transsilvaniae Principatus* (Bécs, 1778); *Milcovia, sive antiqui Episcopatus Milcoviensis* (Bécs, 1781); *Dietae sive rectius Comitiae Transsilvanica* (Kolozsvár, 1791); *Imago inclytae in Transsylvania Nationis Siculicae historico-politica* (Kolozsvár, 1791). *Transsilvania* c. művének második része kéziratban maradt, ezt Szabó György fordította le és rendezte sajtó alá bevezető tanulmánnyal (*Transsilvania specialis. Erdély földje és népe. I–II.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1999).

⁴³ Ez a hiedelem a székelység eredetmagyarázatának egyik változatán alapul. A hun eredetet elsősorban szájhagyomány, a népi hiedelem támasztja alá, amely Csaba királyfi személyéhez kapcsolódóan több változatban igen élénken él a székely mondavilágban. Egyik szerint Attila hun birodalmát fiainak, Aladárnak és Csabának apjuk halála utáni viszálykodása bomlasztotta szét. A testvérharcban vesztes Csaba népével visszatért Ázsiába, s az elesett Aladár 3000 vitéze lett alapítója és őse a székely nemzetnek. Az ehhez kötődő elméletben a folytonosságot az jelenti, hogy a feltételezés szerint a magyarok bejöveteléig a hunok (ill. székelyek) egyes csoportjai az avar birodalom keretei között fennmaradtak.

A szakirodalom megkülönbözteti a székelység ún. alaprétegét, amely a honfoglalás ideje körül került a Székelyföldre közel fekvő területekre, és az azt követő századokban, később odatelepített rétegeit. A telepítések, illetve települések eredetének magyarázatára több, történetileg tudományosan nem igazolt feltételezés van: 1. Avar közvetítéssel fennmaradt hun eredetű népesség; 2. Besenyőkhöz, úzokhoz, kálizokhoz, kunokhoz hasonlóan Magyarországra sodródott ótörök eredetű nép vagy népek maradványai; 3. Bolgár harcosok leszármazottai, akiket I. István király balkáni hadjárata során a magyarok foglyul ejtettek; 4. A kazár birodalomból kiszakadt, magyarokhoz csatlakozó három kabar törzs utódai, amelyeknek neve egyes források szerint Tárkány, Varsány és Szikül volt (vö. Ferenczi István: *A székelyek eredetének és Erdélybe telepedésének kérdéséről.* Korunk, 1968/2).

⁴⁴ *Rosetti, Radu* (Iași, 1853–1926, Bukarest) román történész. Legjelentősebbek agrártörténeti tanulmányai s azok, amelyek a moldvai és havasalföldi szabadparaszti rétegekkel kapcsolatosak. Nagy Sándor által említett munkája: *Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova* (A magyarokról és a moldvai katolikus püspökségekről) 1905-ben jelent meg Bukarestben. A mai román történészértékelés szerint érdeme, hogy az általa kutatott témákban szakított a múltidealizáló történetírói gyakorlattal.

⁴⁵ A konstantinápolyi Nicetas térítő útja során már az 5. században püspökséget alapított Milkóban, amelyet az Etelközbe benyomuló magyarok dúltak szét. Ezt alapította újra 1093-ban Szent László, s erről történik többször is említés II. Béla korában — amint arra Kovács Ferenc útinaplója utal.

Egy későbbi adat szerint Róbert esztergomi érsek 1227-ben, Béla királyfi (a későbbi IV. Béla) támogatásával, a moldvai jászok megkeresztelésével egyidejű akció során „alapít” püspökséget Milkóban; ez az esztergomi érseki tartományhoz tartozott, s 1241-ben a tatárjárás elpusztította, majd 1345-ben Nagy Lajos király alapította újra.

⁴⁶ *Cuza, Alexandru Ioan* (1820–1873) moldvai román földbirtokos, 1859–1866 között a két román fejedelemség, Moldva és Havasalföld fejedelme: az ő kettős megválasztásával valósult meg a két román fejedelemség egy államba való egyesülése. Mint aki az 1848-as polgári forradalmi mozgalmakban is részt vett, számos reformot kezdeményezett, ezekkel azonban kivívta a konzervatív és a polgári radikálisok ellenállását, akik koalícióba tömörülve 1866-ban államcsínnnyel eltávolították és száműzték az országból is.

⁴⁷ *Brătianu, Ion C.* (1821–1891) román politikus. Az 1848-as forradalom idején a havasalföldi ideiglenes kormány titkára; egyik vezetője azoknak az erőknek, amelyek Hohenzollern Károly herceget 1866-ban az egyesült román fejedelemség trónjára hívták, majd a királyságot létrehozták. 1876–1888 között több ízben miniszterelnök. A Nemzeti Liberális Párt egyik megalapítója (1875) és haláláig annak elnöke. Az ő nevéhez fűződik román részről az 1883-ban kötött titkos együttműködési egyezmény az Osztrák–Magyar Monarchiával. Fia, *Brătianu Ionel I. C.* (1864–1927) Románia antant-orientáció-

jának híve; nagy szerepe volt hazája 1916-os hadba lépésében; képviselte Romániát az első világháború utáni versailles-i béketárgyalásokon; a húszas években konszolidálta Románia kapcsolatait Franciaországgal, Angliával, Lengyelországgal. 1909-től haláláig a Nemzeti Liberális Párt elnöke, 1908-tól több ízben Románia miniszterelnöke.

⁴⁸ *Molnár Józsiás* 1836-ban született Kézdivásárhelyen, országgyűlési képviselő volt. Halálának időpontját nem sikerült kiderítenünk. Munkái: *Nyílt levél az Országos Függetlenségi és 48-as párt tagjaihoz* (Budapest, 1894); *A székelyföldi arányosítás* (Budapest, 1902). Utóbbi írása a székelységet hátrányosan érintő törvényeket veszi számba: többek közt az 1879. XXXI t. c. (június 5.) erdőtörvényt és az erdélyi birtokrendezésre, tagosításra és arányosításra vonatkozó 1880. XLV. t. c.-et (június 18.). Szerinte az erdőtörvény olyan területeket vett el a legelőktől, amelyek másként nem hasznosíthatók, a tagosítás egyes birtokosok számára kedvezőtlen körülményeket teremtett, az arányosítás pedig megfosztotta a székelység szegény rétegét azoktól az erdőrészekről és legelőktől, amelyeket eladdig szabadon használhattak, és ezzel arra ítélték őket, hogy más országban keressenek maguknak életlehetőséget. Panasza feltehetően jogos volt, mert a székelységnek nem kis kivándorlási hulláma indult el ez időben a Regát felé. (A székelyek között évszázados hagyomány volt, hogy a falvakhoz tartozó legelők és erdőrészek közös birtokot képeztek, mindenki szabadon használhatta azokat. Az évszázadok folyamán emellett párhuzamosan a magántulajdon is kifejlődött. Ez a fejlődési folyamat nagyon bonyolult. Eredménye mindenestre, hogy alakult egymás mellett egy birtokos és egy nincstelen réteg. Az utóbbiak bérmunkából és a közös erdők fájának vágásából-értékesítéséből éltek. Az arányosítás során a közös földeket felosztották a földek egyéni tulajdonosai között, birtokuk nagyságának arányában. A nincstelenek így birtok- és életlehetőség nélkül maradtak. Ez is hozzátartozott a 67-es kiegyezés székelyföldi „áldásaihoz”).

⁴⁹ *Dávid György dr.* (Brăila, 1889–1949, Nyárádszereda) református lelkész, szótár- és tankönyvíró. Nagy Zoltánnal közösen írta a *Magyarok a Kárpátokon túl* c. könyvét (Kolozsvár, 1935), amely tehát *A regáti kérdés* cikksorozat befejezése

után keletkezett. Ebben megírja a regáti magyar református egyház történetét 1925-ig. Művének irodalomforrásaként az Egyházi Újságot adja meg, ahol Nagy Sándor több folytatáson át egyházi iratokból dokumentálva írt egyháza történetéről, különösképpen a Sükei- és a Koós-korszakról. A könyvre vonatkozóan az Egyházi Újság 1932. július 3-i számában előfizetési felhívást tett közzé (ott címe: *A romániai református missziói egyházmegye története az impériumváltásig*). Nem lehetetlen, hogy az itt esetleg összegyűlt előfizetések segítették az 1935-ös kiadást.

⁵⁰ Dr. Tökés Ernő, aki kinevezését és fizetését nem az erdélyi református egyháztól, hanem a román államtól közvetlenül kapta.

⁵¹ *Barabás Endre* (álneve Közéapjait Barna Endre) idézett műve: *Magyar tanulságok a bukaresti kiállításról* (Kolozsvár, 1906). Barabás 1870. március 5-én született Közéapjaitán. Tanár, tanítóképzői főigazgató. Főleg tanügyi írásai ismertek. Egyéb írói álnevei: Ajtai András, Bendegúz fia, Moldvai András. A K.B.E.-t csak fent említett művénel használta. Ebben beszámol arról, hogy a néprajzi kiállításon bemutatkozott a magyarországi románságon kívül a bukovinai, a szerbiai és a besszarábiai románság is, közülük azonban csak a magyarországiak nem említették, honnan jöttek, csak annyit közöltek, hogy ők „peste hotare” (határon túli területen) élnek. A magyar helységneveket csak románul írták fel (még Székesfehérvárt is „Alba Regale”-ként), és más kifejezéseikkel (szimbolikájukkal) is erőteljes irredenta (dákoromán) propagandát gyakoroltak.

Barabást az 1918. decemberi román hatalomátvétel után nem sokkal, 1919 májusában letartóztatták, majd 1919. november 16-án kiutasították Erdélyből. Nagy Sándor feltehetően még a 30-as években sem tartotta tanácsosnak, hogy megnevezze a *Magyar tanulságok...* szerzőjét, és pontosan idézze az írás címét. Egyébként az Egyházi Újság a román cenzúrának is alá volt vetve.

⁵² *Sebestyén Ede* Nagyatádon született 1875-ben, hírlapíró volt. Az 1903-as évet Bukarestben töltötte. Erről írt műve: *A romániai magyarok élete* (Budapest, 1904. Ism.: Vasárnapi Újság, 1904/29. sz.).

Irodalom

Alább azokat a műveket és sajtócikkeket soroljuk fel, amelyekre a szerző könyvében hivatkozik, illetve amelyeket jegyzeteink összeállításában felhasználtunk.

A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság Értesítője. 1994–1997. Szerk. Györfi Ibolya, dr. Molnár Szabolcs, dr. Lőrinczi Gyula, H. Szabó Gyula. Kriterion, Bukarest, 1998.

Auner Károly: *A romániai magyar telepek történeti vázlatja.* Csanádmegyei Sajtó Ny. Temesvár, 1908.

Bajtay Antal báró: *Oratio.* Buda, 1770. További kiadások: 1787-ig Varsó, Nagykároly, Pest.

Bálinth János: *A bukaresti Szent István Egyesület Évkönyve.* Bukarest, 1901.

Beke György: Bevezető tanulmány Koós Ferenc *Életem és emlékeim* c. könyvének szemelvényes kiadásához. Kriterion, Bukarest, 1971.

Beke György: *Kossuth-emigráció Bukarestben.* Közdok, Budapest, 1998.

Beke György: *Veress Sándor tolla és körzöje.* Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1976. Testamentum sorozat.

Benkő József: *Milkovia, sive antiqui episcopatus Milkoviensis per terram Transsilvanicam, maxima dioeceseas suae parte olim exporrecti, explanatio.* Viennae, 1781.

Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940.* Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1989.

Dr. Dávid György–Nagy Zoltán: *Magyarok a Kárpátokon túl.* Ifjú Erdély kiadás, Kolozsvár, 1935.

Demény Lajos: *Sükei Imre lelkipásztor gyűjtései a bukaresti református templom és iskola építésére.* Debreceni Szemle 1997. 3. sz. 508–521.

Demény Lajos: *Kiadatlan források a Bukaresti Református*

Egyházközség és a magyar iskola kezdeteiről. In: *A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság Értesítője 1994–1997.* 7–23.

Durandin, Catherine: *A román nép története.* Maecenas könyvek, Budapest, 1998.

Enciclopedia istoriografiei românești. Coordinator dr. Ștefan Ștefănescu. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.

Ferenczi István: *A székelyek eredetének és Erdélybe telepedésének kérdéséről.* Korunk, 1968/2. sz.

(P.) Gegő Elek Nicophor: *A moldvai magyar telepek.* A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Buda, 1838.

Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái.* I–XVI. Közoktatási Minisztérium és Országos Széchényi Könyvtár, majd Argumentum Kiadó, Budapest, 1939–1995.

Imets Fülöp Jákó: *Mit tegyünk csángóügyben?* Szabad Egyház, 1870.

Imets Fülöp Jákó: *A székely kivándorlás.* Idők Tanúja 1865/24–25. sz.

Imets Fülöp Jákó: *A székely nemzet eredete.* Gyulafehérvári Füzetek, 1861/62. sz.

Karácsonyi János: *A honfoglalás és Erdély.* Katholikus Szemle, 1896. A Szent István-Társulat kiadványai.

Karácsonyi János: *A moldvai csángók eredete.* Athenaeum, Budapest, 1914. Különlenyomat a Századok 1914-es évfolyamából.

Karácsonyi János: *A székelyek eredete és Erdélybe való települése.* Budapest, 1905. (Ism.: Erdélyi Múzeum, 1905, 494. sz.)

Középjaitai Barna Endre [Barabás Endre]: *Magyar tanulás a bukaresti kiállításról.* Kolozsvár, 1906.

Kertész József: *Tíz esztendő a romániai magyar misszióban.* Kolozsvár, 1913.

Magyarország története. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

Magyarország történeti kronológiája. I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

Mikó Imre: *Huszonkét év (1918–1940).* Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bem, 1987. Reprint.

Molnár Józsiás: *A székelyföldi arányosítás*. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest, 1902.

Nagy Sándor: *Emlékeinkből (A bukaresti ref. egyházközség történetének vázlatos áttekintése)*. Egyházi Újság [Bukarest], 1929/2–13. sz.

Nagy Sándor: *Koós Ferenc és Veress Sándor személyisége és szellemi hagyatéka*. Egyházi Újság, 1929/23–26. sz.

Papp Béla: *Életrajzom*. Brassói Füzetek XII–XV. (1997–1998–1999–2000.) 87–102.

Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. I. kötet: 1981; II. kötet: 1994.

Rosetti, Radu: *Despre unguri si episcopiiile catolice din Moldova*. [A magyarokról és a katolikus püspökségekről Moldvában]. Bukarest, 1905.

Sebestyén András: *A bukovinai székelység tegnap és ma*. Tolna Megyei Könyvtár, 1989.

Sebestyén Ede: *A romániai magyarok élete*. Kolozsvár, 1904. (Ism.: Vasárnapi Újság, 1904/29. sz.)

Szász Domokos: *Czelder Márton működése Romániában. 1861–1869*. Kolozsvár, 1870.

Szász István: *A Szent Istvánnal egyesült Magyar Társulat harmadik negyedszázados története*. Egyházi Újság, 1932. nov. 20.–1933. jan. 15.

Szemlér Ferenc: *Más csillagon*. Erdélyi Enciklopédia kiadása, Kolozsvár, 1939.

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. I–XIV*. Hornyánszky Viktor könyvkereskedése. Budapest, 1891–1914.

Tornyai Ferenc: *Száműzetésem ideje, vagy miért hagytam ott Oláhországot*. 1899. Marosvásárhely (különlenyomat a Székely Lapokból).

Veszely, Imets, Kovács utazása Moldva-Oláhhonban, 1868. Kiadta Imreh Sándor az Ev. Ref. Főtanoda gyorssajtóján, Marosvásárhely, 1870.

Veszely–Majer–Kubinszky jelentései a Szent László-Társulat közgyűlésén moldvai és oláhországi tapasztalataikról. Idők Tanúja, 1868/222, 223, 245, 247, 249. sz.

Mutató

- Abdul Hamid, I. szultán 304
adventisták 164–166
Ady Endre 244
Ajtai András I. Barabás Endre
Aladár hun királyfi 306
Albu Zoltán 308
Állandó Bukaresti Magyar
Színház 201
Álmos fejedelem 213
Angelescu, Constantin 47,
300–301
Anna fejedelemasszony 214
Áts József 312
Attila hun király 213, 316
Auner Károly 209, 211, 315,
320
Bajtay Antal 211, 315, 320
Bálinth János 140, 184, 185,
188, 194, 309, 320
Bandinus Márk 309
Bányamunkás 275
baptisták 164–167
Barabás Endre (Ajtai András,
Középjaitai B. Endre, Közé-
pjaitai Barna Endre, Mold-
vai András) 238, 318, 321
Bartalus János 181, 185, 188,
190, 308
Bartók Béla 272
Báthory István 215
Beke György 307, 311, 320
Béla, II. magyar király 317
Béla, IV. magyar király 213,
214, 315, 317
Bem, József 151, 303, 307, 310
Benkó József 212, 310, 315,
316, 320
Bercsényi Miklós 217
Bereczky Albert 14
Bereczky Klára 12
Besszárion nikeai érsek 310
besszarábiai francia reformá-
tus gyülekezet 226
Bethlen Otthon 16
Bíró Sándor 320
Bocskor István 109, 306
Bokor Béla 312
Borovszky Samu 307
Brandonne, Jacob 215
Brassói Lapok 274
Brătianu, Ion C. 219, 317
Brătianu, Ionel I. C. 302, 317–
318
Bukaresti Első Magyar Gyer-
mekegyesület 309
Bukaresti Első Magyar Ipa-
ros Olvasóegylet 181
Bukaresti Erdélyi Zsidó Nő-
egylet 168–169
Bukaresti Erdélyi Zsidók
Templomgyesülete 168
Bukaresti Evangélikus Ha-
rangszó 275
Bukaresti Keresztyén Halott-
Társulat 181
Bukaresti Lapok 274, 276
Bukaresti Magyar Betegségé-
lyező, Temetkezési és Köz-
művelődési Egylet 182–183,
185, 192
Bukaresti Magyar Dal- és Mű-
kedvelő Kör 134, 185
Bukaresti Magyar Diákotthon
194, 262–264, 266, 268
bukaresti magyar elemi isko-
la 11
Bukaresti Magyar Hetilap 236
Bukaresti Magyar Katolikus
Nők Mária Egyesülete 144,
185, 186
Bukaresti Magyar Közművelő-
dési Egyesület 201
bukaresti magyar lutheránu-
sok 123–130, 232
Bukaresti Magyar Népkör 201
bukaresti magyar óvoda 12

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Nagy Sándor: A regáti magyarság

- Bukaresti Magyar Római Katolikus Egyház 144, 186
Bukaresti Magyar Társulat 181–183, 311, 312, 313, 314
Bukaresti Magyar Újság 101, 309
Bukaresti Magyarság 104
Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság 313
Bukaresti Református Egyházközség 119–123
Bukaresti Református Leányotthon 309
Bukaresti Református Nőszövetség 134
Bukaresti Újság 275
Cantacuzino, Alexandrina 41, 300
Cantemir, Dimitrie 216
Constantinos Porphyrogenetos 310
Coridoni, Filippo pusztinai plebános 152
Csaba királyfi 316
Csángó Bizottság 303
Cuza, Alexandru Ioan 219, 299, 317
Czelder Márton 113, 231, 307, 322
Dávid György 226, 318–319, 320
Demény Lajos 320, 321
Diakonissza Otthon 309
Dimény József 178, 308
Domokos Pál Péter 104, 110, 155
Domonkos bojár család 221
Domonkos-rend 139
Drágffy Bertalan erdélyi vajda 215
Durandin, Catherine 312, 321
Eggert, Joachim 272
Egyetememes Magyar Református Egyház 115
Egyházak Ökumenikus Tanácsa 14
Egyházi Újság 7, 11, 12, 118, 275, 297, 305, 312, 313, 319
Eintracht egyesület 226
Előre 275
Építőmunkás, Az 275
Erdélyi Lapok 150
Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) 302, 305
Erdélyi Ortodox Zsidók Tempomegyesülete 168
Erdélyi Református Egyházkerület 116, 230
Erdélyi Zsidó Egyetemi Hallgatók Otthonának Bukaresti Alosztálya 169
Erdélyi Zsidók Imaegyesülete 168, 199
Erdélyi Zsidók Otthona 198
Esze Tamás 217
Etelközi Sándor (Nagy Sándor álneve) 16
Evangéliumi Világszolgálat 16, 298
Fényes Samu 274, 275
Ferdinand, I. román király 302
Ferencz Antal 313
Ferenczi István 316, 321
Franyó Zoltán 275
Füredi Mihály 272
Garibaldi, Giuseppe 152
Gegő Elek Nicophor 147, 309, 310, 321
Géza fejedelem 306
Ghica, Grigore fejedelem 308
görög katolikus magyarok 171
görög keleti vallású magyarok 171–173
Gudor Lajos 12
Gulyás Pál 321
Gyárfás Albert 308
Gyelebi bojár család 221

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Nagy Sándor: A regáti magyarság

- Gyermek Szeretetegylet 134
- Hadik András 304
- Hamar Béla 12, 308
- Harangszó 14, 298
- Hollósy Kornélia 272
- Horváth László 12
- Horváth Mihály 210
- Hunnia magyar társulat 178–181, 182
- Hunyadi János 306
- Imets Fülöp Jákó 59, 140, 141, 147, 148, 149, 151, 302–303, 307, 309, 311, 321, 322
- Imreh Sándor 303, 322
- Ince, X. pápa 309
- Iorga, Nicolae 187, 312, 315
- Izidor érsek 310
- János Pál, II. pápa 314
- Jekelfalusi József 272
- Jenő, IV. pápa 310
- Jerney János 147, 310
- Joannesz Palaiologosz, VIII. császár 310
- Joszif patriárka 310
- József, II. magyar király 315
- Kántor Lajos lelkész 308
- Kányádi Aranka 7, 297
- Kányádi Béla 12, 309, 313
- Kapisztránus-rend 140
- Karácsonyi János 112, 306, 321
- Károly, I. román király 306–307, 311, 317, 321
- Kertész József 101, 110, 306, 321
- Kiáltó Szó 275
- Klapka György 219
- Klára fejedelemasszony 214
- Kollonich Lipót 150
- Koós Ferenc 113, 123, 178, 179, 180, 181, 190, 194, 270, 307, 308, 311, 312, 319, 320, 322
- Koós Ferenc Kör 11, 134, 136, 250, 262–263, 266, 309, 312, 313, 314
- Koós Ferenc Kör Diákosztálya 11, 263, 264, 266, 312–313, 314–315
- Korláth bojár család 221
- Kós Károly 8
- Kossuth Lajos 177, 206, 219
- Kovács Ferenc 59, 110, 137, 138, 139, 142, 147, 302, 303, 309, 311, 322
- Kövári László 310
- Kövér Jánosné Kásás Matild 309
- Középjaitai B. Endre 1. Barabás Endre
- Középjaitai Barna Endre 1. Barabás Endre
- Kozma páter 160
- Kubinszky Mihály 303, 304, 322
- Kucska, August 306
- Külföldi Magyarok Nagy Képes Családi Kalendárium 236
- Kun László 306
- Kun Püspökség 139, 213
- Lajos, Nagy — magyar király 210–211, 221, 317
- László, IV. magyar király 214
- László Dezső 206, 315
- Leó pápa, XIII. pápa 142
- Leveti bojár család 221
- Liedertafel egyesület 226
- Lüders, Alexandr Ntikolajevics 310
- Madách Imre 78
- magyar husziták 150, 215
- Magyar Temetkezési Egylet 181

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Nagy Sándor: A regáti magyarság

- Majer Károly 303, 304, 322
Marghiloman, Alexandru 302
Margit fejedelemasszony 214
Mária Társulat 144
Mária Terézia királynő 217–218
Márton Árpád 188, 308
Mátyás király 211, 215
Mavrocordat, Nicolae fejedelem 222
Mazzini, Giuseppe 152
Merezskovszkij, Dmitrij Szergejevics 271
Mikecs László 306
Miklós bojár család 221
Mikó Imre 179, 321
Moldvai András I. Barabás
 Endre
 moldvai magyar katolikus misszió 139–143, 222–223
Molnár Józsiás 220, 318, 322
- Nagy István 178, 179
Nagy Zoltán 318, 320
Napóleon, III. császár 219
Németh Sándor 308
Németországi és Ausztriai Református és Evangélikus Lelkigondozói Szolgálat 14
Népiszkolai Könyvtár 236
Népújság 274
Nicetas konstantinápolyi püspök 139, 315, 317
Nyepokojcsickij, A. A. cári tábornok 310
- Ond vezér 244
Országos Diáksegélyező Akció 28
Országos Magyar Párt 30, 261, 267
Országos Magyar Párt bukaresti tagozata 26, 204
Országos Magyar Párt ploiești-i városi és provinciális regáti tagozata 204
Osztrák-Magyar Klub 230
- Pache Ágost 315
Pap Sándor 309
Papp Béla 104, 322
Pax Társas Kör — Cercul Pax — Verein Pax 199–200
Pécsi Tamás szerzetes 112, 222
Péterfi Albert 308
Pluyin, Antonius Josephus püspök 140
Polány Zoltán 188
Pray, György 212, 310, 315
Protestáns Nőegylet 143
- Radu Negru fejedelem 143, 214, 309
Rákóczi Ferenc, II, 226, 306
Ravasz László 13, 14, 298
Református Egyetemes Konvent 115–116, 297, 298
Református Iparos Kör 134
regáti magyar zsidóság 167–170
regáti református egyházmegye 118, 231–232
regáti római katolikus egyház 136–161, 222–225
Reményi Ede 180, 272
Ritoók János 300
Róbert esztergomi érsek 213, 317
Robu, Mihai Iași-i püspök 150, 151, 158
Római Katolikus Státus 154
Romániai Református Misszió 145
Rosetti, Radu 213, 214, 317, 322
Rózsafüzér Társulat 185
- Sacra Congregatio de Propaganda Fide 139, 140, 141, 142, 143, 148
Sándor bojár család 221
Schulbruder egyesület 151
Sebestyén András 304, 322
Sebestyén Ede 246, 319, 322

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Nagy Sándor: A regáti magyarság

- Simon Péter 110, 142, 143, 147, 306
Slavici, Ioan 302
Ștefan cel Mare 216
Ștefănescu, Ștefan 321
Sükei Imre 119, 178, 190, 218, 308, 319, 320
Sükei Károly 178
Suțu, Alexandru fejedelem 308
- Szabó György 316
Szabó István 313
Szász Domokos 307, 322
Szász István 104, 302, 308, 313, 322
Szatmári N. Sándor (Nagy Sándor álneve) 16
Széchenyi István 206
Székely Károly 308
Szekfű Gyula 42
Szemplér Ferenc 313, 314, 315, 322
Szent Ferenc-rend 140
Szent István király 144, 278, 316
Szent István Király Egyesület (SZIKE) 143, 183–192, 309, 312, 313, 314
Szent István Király Gyermekai 185
Szent Istvánnal egyesült Magyar Társulat 176–177, 183, 191–196, 226, 313, 314, 322
Szent László király 139, 213, 306, 315, 317
Szent László Társulat (Szent László Egyesület) 144, 145, 186, 187, 224, 230, 302, 303, 304, 309, 311, 322
Szigethy Béla 12, 16
- SZIKE 1. Szent István Király Egyesület
Színházi Élet 72
Szinyei József 322
Színpartoló Mozgalom 201
szocialista pártok magyar kulturális alosztályai 197–198
Szórványban Élő Magyar Református Egyház (SZEMRE) 16, 298
- Theodorik püspök 211, 213, 315
Tokai Gyula 313
Tomka Károly 308
Tornyai Ferenc 147, 153, 156–157, 184, 303–304, 309, 310–311, 322
Transylvania Egyesület 226
Turnverein egyesület 226
- Udvari András 305
Új Magyarok 275
Újlaki Bálint szerzetes 112, 222
Újvári István 189
Ulászló, I. magyar király 215
Unitárius Hírnök 275
- Vas- és Fémmunkás 275
Verebes 272
Veress János 289
Veress Sándor 177, 311, 320, 322
Veszely Károly 59, 210, 303–304, 311, 322
- Zardetti, Otto prelátus 310
Zay-alapítvány 226
Zrínyi Péter 45

Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár
Felelős kiadó Géczi A. János
Zé Könyvkiadó és Kézművesség, Sopron
Felelős kiadó Záhony Éva Mária
A könyv szerkesztője Dávid Gyula
A megjelenés éve: 2000
Nyomdai előkészítés COMPREX Kft., Kolozsvár
Megjelent 14,56 (A/5) ív terjedelemben

Tiparul executat sub comanda nr. 96/2000,
la Imprimeria de Vest, Oradea.
str. Mareşal Ion Antonescu nr. 105.
ROMÂNIA